

РІВНІ ТА ОЦІНКА ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Ребуха Л. З.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0001-6900-6513
L_Rebukha@ukr.net*

Кричківська О. В.

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0003-3007-0248
oknysem@ukr.net*

Ключові слова: *учні, вчителі,
професія, профорієнтаційна
робота, освітній процес,
майбутні фахівці.*

Актуалізовано вибір професії як складне та відповідальне життєво важливе завдання, котре потрібно вирішувати сучасній людині. Наголошено, що комплексне зреалізування професійної орієнтації вчителем закладу загальної середньої освіти вимагає від старшокласників осмисленого підходу до вибору майбутньої професії та розуміння соціальної і професійної ролі такого фаху у суспільстві. Акцентовано увагу на феномені профорієнтаційної роботи як цілісної системі з професійного відбору, адаптації, виховання та консультування; сукупності заходів організаційного та наукового характеру у роботі з учнями; консолідації професійних інтересів суб'єктів системи на рівні школа, коледж, вища школа, організація. Описано сутність поняття «профорієнтація», яке щораз розвивається із постійною зміною уявлення суспільства про цілі, завдання, методи та форми профорієнтаційної роботи.

Для проєктування профорієнтаційних цілей та їх зреалізування педагогам потрібно бути готовими до проведення ефективної профорієнтаційної роботи. Представлено та охарактеризовано рівні готовності педагога до профорієнтаційної роботи зі школярами в освітньому процесі: інтуїтивний (низький) із властивою відсутністю у педагога профорієнтаційних умінь і навичок; репродуктивний (середній), де профорієнтаційна діяльність здійснюється вчителем на основі прикладів та певних взірців; продуктивний (високий) із успішним виконанням учителем основних профорієнтаційних дій та творчий (вищий) із успішним виконанням учителем основних профорієнтаційних дій. Дано оцінку рівнів готовності вчителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи з учнями та визначено методи дослідження рівневих компонентів готовності педагогів в умовах профільного навчання, таких як спостереження, опитування, аналіз документів.

LEVELS AND ASSESSMENT OF HUMANITIES TEACHERS' PREPAREDNESS FOR THE CAREER GUIDANCE IN EDUCATIONAL INSTITUTION

Rebukha L. Z.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Educology and Pedagogy Department
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6900-6513
L_Rebukha@ukr.net*

Krychkivska O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Educology and Pedagogy Department
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3007-0248
oknysem@ukr.net*

Key words: *students, teachers, profession, career guidance work, educational process, future specialists.*

The choice of profession as a complex and responsible vital task that needs to be solved by modern man is actualized. It is emphasized that the comprehensive implementation of career guidance by teachers of general secondary education requires high school students to take a sensible approach to choose a future profession and understand the social and professional role of this profession in society. Emphasis is placed on the phenomenon of career guidance work as a holistic system of professional selection, adaptation, education and counselling; a set of organizational and scientific activities in working with students; consolidation of professional interests of the subjects of the system at the level of the school, college, higher school, organization. The essence of the concept of "career guidance" is described, which is constantly evolving with the constant change of society's perception of the goals, objectives, methods and forms of career guidance work.

To design career guidance goals and their implementation, teachers need to be prepared for effective career guidance work. The levels of readiness of the teacher for the career guidance work with students in the educational process are presented and characterized: intuitive (low) with the teacher's inherent lack of career guidance skills; reproductive (secondary), where career guidance activities are carried out by the teacher on the basis of examples and certain patterns; productive (high) with a successful performance by the teacher of the basic career guidance actions and creative (higher) with a successful performance by the teacher of the main career guidance actions. The assessment of the levels of readiness of teachers of humanities for career guidance work with students is given and the methods of research of level components of readiness of teachers in the conditions of profile training such as observation, interrogation, and analysis of documents are defined.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються у суспільстві, підвищили вимоги до випускників закладів загальної середньої освіти, які усвідомлено здійснюють свій професійний вибір з урахуванням реальних потреб сучасного ринку праці. Відповідно, одним із провід-

них завдань освітніх організацій є використання здатностей учителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками для їхнього професійного самовизначення у разі забезпечення педагогом наступності етапів професійної освіти. Гнучкість змісту загальноорозви-

ваючих програм гуманітарних предметів дозволяє вчителю залучити різнопрофільних фахівців різного рівня та типу організацій, що сприяє більш повній побудові старшокласниками індивідуальних освітньо-професійних траєкторій.

У відповідності до Закону «Про освіту» заклади загальної середньої освіти отримали автономію, яка дає змогу кожній школі розробляти власні освітні програми, які включають наскрізні підходи до професійного орієнтування в освітньому процесі та майбутньому фаху [11]. Однак у реальній освітній практиці, яка завжди передбачає умови, необхідні для оптимізації профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи, вчителю не досить використовувати освітні можливості у підготовці до професійного самовизначення учнів, йому потрібно самому бути готовим до проведення такої роботи під час уроків та в позаурочний час.

Аналіз досліджень та публікацій. Шляхи пошуку нових теоретичних підходів до організації профорієнтаційної роботи та розробки проблем профорієнтаційної періодизації зі школярами активізували необхідність вивчення та розгляду ефективних засобів її здійснення науковцями Б. Ананьєвим, Г. Баллом, І. Бехом, М. Боришевським, І. Зязюном, Н. Ничкало, В. Семиченко та ін. Профорієнтаційну роботу як складник педагогічної діяльності вчителя технологій розглядали Н. Носовець та Т. Белан, котрі наголошували на важливості змістового наповнення навчального матеріалу із різних предметів, що можна використовувати з метою професійної орієнтації та професійного самовизначення старшокласника [8]; впровадження нових підходів до входження вчителів у профорієнтаційну роботу в закордонних країнах вивчали Т. Кучай [6], О. Лученко та ін. [7.]; науковці В. Бойчук, Л. Коношевський, О. Сагадіна здійснили експериментальну перевірку ефективності організаційно-педагогічних умов підготовки вчителів до профорієнтаційної роботи [1]; Н. Пономарьова виокремила практичні проблеми здійснення вчителями професійної орієнтації школярів у сучасних умовах та охарактеризувала специфіку роботи класного керівника та вчителя-предметника з професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл [10]; Є. Клімов розглядає професійну орієнтацію як дієве керування процесом вибудовування учнями власних професійно-життєвих планів та обранням ними оптимального майбутнього фаху [4]. Науковці (Н. Пономарьова, Л. Білоусова [10], Д. Закатнов, В. Паржницький [2], Л. Ребуха [13; 14], Л. Федунчик [15]) аналізують профорієнтаційну роботу як практико-орієнтовану, котра є ефективною за спільної діяльності вчителів, старшокласників, їхніх батьків та профільних фахівців. Разом із тим, попри наявність ґрунтовних теоретичних

напрацювань у цьому напрямі, практична реалізація професійної орієнтації зі старшокласниками залишається вельми утрудненою. Тому постають невирішеними питання сучасного переосмислення профорієнтації загалом та відповідної готовності вчителів гуманітарних предметів до її ефективного проведення з учнями зокрема, що потребує описання рівнів цієї готовності до профорієнтації.

Мета статті полягає в обґрунтуванні рівнів готовності вчителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи з учнями в закладах загальної середньої освіти.

У процесі наукової розвідки використовувалися такі **методи**, як: теоретичний аналіз і систематизація з метою визначення рівнів готовності вчителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної діяльності; синтез та узагальнення результатів із запропонованої теми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір професії – одне зі складних та відповідальних життєво важливих практичних завдань, які доводиться вирішувати сучасній людині. Кожен бажає отримати цікаву, добре оплачувану роботу. Крім того, актуально, щоб сама професія користувалася попитом у суспільстві й відповідала здібностям, уподобанням та навичкам індивіда. Вагомо у цьому напрямі здійснювати ефективну професійну орієнтацію, що є системою підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до вільного, свідомого вибору життєвого шляху, заснованого на знаннях індивідуальних особливостей особистості та потреб ринку праці як свого регіону, так і країни загалом.

Комплексне зреалізування професійної орієнтації є одним із чинників успішного виконання цілей і завдань сталого розвитку України на період до 2030 р. у напрямі «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти» для заохочення особистості навчатися впродовж усього свідомого життя та для сприяння повній, результативній зайнятості і достойній праці для кожного» [12, с. 7]. Тому сповна осмислений підхід до вибору майбутньої професії слугує дієвим чинником розуміння соціальної і професійної ролі такого фаху у громадянському суспільстві.

Нині у вітчизняній науці феномен профорієнтаційної роботи розробляється як: система, що інтегрує професійну освіту, професійний відбір, соціально-професійна адаптація, професійне виховання, професійне консультування, надання індивідуальної допомоги суб'єкту освіти (Т. Кочубей, М. Міщенко [5].); сукупність заходів організаційного характеру, наукової роботи з учнями, навчання суб'єктів освіти та шляхів рекламування ЗВО та спеціальностей, що відповідають мотивам сучасного абітурієнта (Г. Пономарьова [10]); консолідація професійних інтересів

суб'єктів системи «школа – коледж – вища школа – підприємство/організація» для профорієнтаційної підтримки старшокласників у процесі оволодіння ними необхідними якостями та здібностями для усвідомленого вибору профілю навчання та майбутньої професійної діяльності (З. Охріменко [9]).

Проблематика профорієнтаційної роботи відображена в дослідженнях закордонних науковців, котрі здійснили представлення та на теоретико-методологічному рівні описали:

а) концептуальні ідеї, базисні підходи, провідні моделі, стратегічні орієнтири, принципи, методи і форми профорієнтаційної діяльності, методологію розкриття особистісних ресурсів і творчого потенціалу для осмислення образу та вибору учнями професії [20];

б) узагальнюючі сучасні концепції профорієнтаційної роботи за глобалізації та зростання інформаційних технологій, що визнають значимість інтеграції теорії та практики у реалізації профорієнтаційної роботи [19];

в) сукупність технологій та стратегій для допомоги учасникам профорієнтаційної роботи з питань кар'єрного професійного становлення учнів, планування їхнього майбутнього способу життя [18].

Отже, вибір професії – складний та тривалий процес. Він здійснюється під впливом профорієнтаційної роботи, спрямованої на активізацію діяльності особи за професійним самовизначенням відповідно до профорієнтаційної мети, що полягає у допомозі школярам зробити усвідомлений правильний вибір професії, формуванні психологічної готовності до здійснення усвідомленого професійного вибору, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особи, та підвищенні компетентності учнів у галузі планування кар'єри [14]. Однак досить часто вибір профільного класу, а відтак і майбутньої професії учень робить під впливом батьків, друзів, системи матеріальних та духовних цінностей, які є пріоритетними в такому часі у суспільстві та пропагуються засобами масової інформації. При цьому на інтереси, схильності та здібності самого школяра мало звертається уваги науковців. Тому виникає ймовірність помилкового вибору як напряму профільної підготовки, так і майбутньої професії. Завдання вчителів гуманітарних предметів – допомогти їм порівняти свої особистісні можливості із вимогами майбутньої професії та правильно вибрати профіль навчання.

Поняття «профорієнтація» розвивається у міру того, як змінюється уявлення суспільства про цілі, завдання, методи, форми і сутність профорієнтаційної роботи. Кожне із запропонованих науковцями понять відображає ті чи інші аспекти профорієнтації, що вказує на практичний чи тео-

ретичний рівень її розвитку і розглядається з позицій педагогіки, психології, теорії управління та ін. Тому для його визначення важливо уточнити три основні складники, без яких не може обійтися профорієнтація. Це – «діяльність», «професія» та «орієнтація».

У філософському енциклопедичному словнику діяльність визначається як специфічна форма активності людини у навколишньому світі, зміст якої становить її доцільну зміну та перетворення [16, с. 163]. Поняття «діяльність» взаємопов'язане із поняттям «професійна орієнтація», що дозволяє розглядати профорієнтацію як практику і як теоретичну діяльність із включенням у неї не тільки певної суми знань, скільки самої діяльності з отримання цих знань. Утворившись як практична діяльність, профорієнтація поступово збагачується теорією, що дозволяє розглянути профорієнтацію в єдності теоретичної та практичної діяльності.

У перекладі з латинської мови дефініція «професія» (*professio* – офіційно вказане заняття, спеціальність, від *profiteor* – оголошую своєю справою) дослівно означає «повідомляю своєю справою» і слугує певним родом занять трудової діяльності, що вимагають належної підготовки, та є надійним джерелом існування особи. На переконання Е. Зеєра, професія містить спеціальні професійні знання, набуті навички, індивідуальні здібності та розвинуті важливі особистісні якості [3].

Поняття «орієнтація» так чи інакше пов'язане з визначенням місцезнаходження в професії та з вибором напряму руху за фахом і дає уявлення особистості про особливості майбутньої діяльності і відповідності професії її життєвим устремлінням. Для проектування профорієнтаційних цілей та їх зреалізування педагогам не досить знати особливості та форми такої роботи, їм необхідно бути готовими до проведення її належним чином. Для цього необхідно знати рівні такої готовності (сформованості) цих якостей у вчителя.

Питання визначення рівнів сформованої готовності до діяльності, а також особистісних властивостей і якостей завжди привертала увагу науковців, що працюють у царині педагогіки і психології (М. Чумак [17]). Поняття «рівень» співвідноситься із процесом розвитку особистості для пізнання його властивостей, зв'язків і взаємин. Процес формування рівнів готовності майбутніх гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи з учнями закладів загальної середньої освіти в умовах «навчання є розгорнутою в часі послідовністю її різних станів, зумовлених внутрішньою структурою і тими можливими переходами (перетвореннями), які містяться в цій структурі» [17, с. 95].

Готовність майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі школярами в умовах профілізації

навчання складається із таких чотирьох рівнів їх сформованості у педагогів, як:

а) інтуїтивний (низький). Для цього рівня характерна відсутність профорієнтаційних умінь і навичок у педагога, а її здійснення в умовах профільного навчання є інтуїтивним;

б) репродуктивний (середній). На зазначеному рівні відбувається свідоме прагнення педагогом застосувати особисті знання із профорієнтації на практиці (у роботі зі школярами старшої школи). Проте помилками та недоліками, що трапляються у профорієнтаційній роботі, засвідчують відсутність системності та гнучкості мисленнєвої діяльності педагогів, відповідно, профорієнтаційна діяльність в умовах профілізації освітнього процесу здійснюється на основі прикладів та зразків;

в) продуктивний (високий). Цьому рівню властива самостійність в обранні та належному здійсненні профорієнтаційної роботи в умовах профілізації освітнього процесу на основі теоретичних знань та практичних зразків, що віддзеркалюється на успішному виконанні вчителем основних профорієнтаційних дій;

г) творчий (вищий). Професійній роботі вчителя цього рівня властива направленість та прагнення здійснювати профорієнтацію на основі власних моделей, які мають наукове обґрунтування. Їм притаманне успішне виконання вчителем основних профорієнтаційних дій.

Оцінка рівнів готовності вчителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи з учнями передбачає використання суб'єктивних методів, позаяк унеобхідненою є власна про-

фесійна самооцінка. Її здійснення спричинює стимулювання до самоосмислення педагогом профорієнтаційних проблем, які мають місце у профорієнтаційній педагогічній діяльності. Процес самопізнання, самовдосконалення і самоактуалізації є суто особистісним, що залежить тільки від самого педагога [17, с. 96]. Не менш важливими є методи дослідження рівневих компонентів готовності вчителів в умовах профільного навчання, таких як спостереження та опитування. Актуалізується проведення співбесід, дискусій, інтерв'ю як із самими студентами, так і з педагогами та адміністрацією закладів вищої освіти; вагомим стає аналіз усіх документів (письмових контрольних робіт, рефератів та ін.), анкетування, тестування та ін.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Виокремлення та сутнісний розгляд змістового наповнення рівнів готовності вчителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи дає змогу більш ефективно ставити профорієнтаційні цілі та надавати повну педагогічну підтримку тим педагогам, у яких вони не досить сформовані. Готовність учителя до профорієнтаційної роботи з молоддю у закладах загальної середньої освіти розглядаємо як рівневий цілеспрямований процес, де перехід від одного рівня до іншого вимагає конкретних дій у цьому напрямі як самого педагога, так і педагогічного колективу загалом. Подальші наші дослідження будуть пов'язані із дослідженням особливостей організації професійного самовизначення учнівського колективу у старшому шкільному віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук В.М., Коношевський Л.Л., Сагадіна О.Ю. Експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов підготовки вчителів до профорієнтаційної роботи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Київ. 2017. С. 67–72.
2. Закатнов Д.О., Паржницький В.В. Підготовка учнівської молоді до вибору робітничих професій : методичний посібник. Київ. 2015. 48 с.
3. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Садовникова Н.О. Профориентология: теория и практика : учебное пособие для высшей школы. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. 192 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения : учебное пособие. Москва : Академия, 2010. 304 с.
5. Кочубей Т.Д., Міщенко М.С. Сучасні підходи до проблеми профорієнтаційної роботи. *Габітус*. 2021. № 26. С. 85–88.
6. Кучай Т. Програма входження у професію учителів-початківців Японії – систематизація процесу переходу від студента ЗВО до вчителя школи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 17 «Теорія і практика навчання і виховання»* : збірник наукових праць. Київ, 2014. Вип. 24. С. 125–130.
7. Лученко О.О. Передумови запровадження програми входження вчителів у професію в Японії. *Педагогіка та психологія*. 2016. № 55. С. 254–265.
8. Носовець Н.М., Белан Т.Г. Профорієнтаційна робота як складник педагогічної діяльності вчителя технологій. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка*. 2021. С. 63–66.

9. Охріменко З.В. Соціальне партнерство як умова ефективного професійного консультування старшокласників. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку* : збірник матеріалів VIII психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті Б.О. Федоришина (м. Київ, 17 травня 2018 р.). Київ : ДКС «Центр». 2018. С. 37–40.
10. Пономарьова Н.О., Білоусова Л.І. Специфіка професійної орієнтації молоді у сучасний період розвитку суспільства. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*. Київ, 2016. № 2 (29). С. 19–24.
11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
12. Професійна орієнтація у новій українській школі. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczija-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlyagromadaskogo-obgovorennuya-16_12_20-.pdf.
13. Ребуха Л.З. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: проблемні підходи. *Проблеми реформування педагогічної науки та освіти* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 1–2 грудня 2017 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика». 2017. С. 124–125.
14. Ребуха Л.З., Кізіма Т.О., Гомотюк О.Є. Професійна освіта: принципи формування професійної грамотності у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25, Т. 2. С. 153–156.
15. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 31–34.
16. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис. 2002. 742 с.
17. Чумак М.Є. Рівні сформованості готовності до профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів в умовах профілізації навчання та методи їх визначення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*, 2012. № 18. С. 94–97.
18. Career counseling : foundations, perspectives, and applications / edited by David Capuzzi and Mark D. Stauffer. 2012. 45 p.
19. Mudulia M.A., Ayiro L.P. & Kipsoi E. Relationship between Forms of Career Guidance, Academic Performance and Subsequent Career Choice of High School Girls: A Case of Vihiga County, Kenya. *Journal of Education and Practice*, 2017. No. 8(15). 194–206.
20. Reid H. Cultural Formations in Text-Based Virtual Realities. Thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts. Cultural Studies Program. Department of English. University of Melbourne. Melbourne. 1994.

REFERENCES

1. Boichuk, V.M., Konoshevskiy, L.L., Sagadina, O.U. (2017). Eksperymentaljna perevirka efektyvnosti orghanizacijno-pedagoghichnykh umov pidghotovky vchyteliv do proforijentacijnoji roboty. Suchasni informacijni tekhnologhiji ta innovacijni metodyky navchannja u pidghotovci fakhivciv: metodologhija, teoriya, dosvid, problemy [Experimental verification of the effectiveness of organizational and pedagogical conditions for training teachers for career guidance work. Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems]. Kyiv. P. 67–72.
2. Zakatnov, D.O., Parzhnitsky, V.V. (2015). Pidghotovka uchnivsjkoji molodi do vyboru robitnychykh profesij [Preparing student youth for the choice of working professions]. Kyiv. 48 p.
3. Zeer, E.F., Pavlova, A.M., Sadovnikova, N.O. (2004). Proforyentologhyja: teoryja y praktyka: uchebnoye posobyje dlja vyisshej shkolyi. [Professional orientation: theory and practice: manual for high school]. Moscow: Academic Project; Ekaterinburg: Business Book. 192 p.
4. Klimov, E.A. (2010). Psykhologhyja professyonaljnogho samoopredelenyja [Psychology of careerself-determination]. Academy. 304 p.
5. Kochubey, T.D., Mishchenko, M.S. (2021). Suchasni pidkhody do problemy proforijentacijnoji roboty [Modern approaches to the problem of career guidance work]. *Habitus*. No. 26. P. 85–88.
6. Kuchai, T. (2014). Prohrama vkhodzhennja u profesiju uchyteliv-pochatkivciv Japoniji – systematyzacija procesu perekhodu vid studenta ZVO do vchytelya shkoly [The program of entry into the profession of novice teachers in Japan – systematization of the process of transition from student ZVO to school teacher]. Kyiv Ed. 24. P. 125–130.
7. Luchenko, O.O. (2016). Peredumovy zaprovadzhennja prohramy vkhodzhennja vchyteliv u profesiju v Japoniji [Prerequisites for the introduction of the program of teachers in the profession in Japan]. *Pedagogy and psychology*. No. 55. P. 254–265.

8. Nosovets, N.M., Belan, T.G. (2021). Proforijentacijna robota jak skladnyk pedagoghichnoji dijajlnosti vchytelja tekhnologhij [Career guidance work as a component of pedagogical activity of a teacher of technology]. *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. Shevchenko*. P. 63–66.
9. Okhrimenko, Z.V. (2018). Socialjne partnerstvo jak umova efektyvnogho profesijnogho konsultuvannja starshoklasnykiv. Proforijentacija: stan i perspektyvy rozvytku [Social partnership as a condition for effective professional counseling of high school students. Career guidance: state and prospects of development]. Kyiv: DKS "Center". P. 37–40.
10. Ponomareva, N.O., Bilousova, L.I. (2016). Specyfika profesijnoji orijentaciji molodi u suchasnyj period rozvytku suspiljstva [Specifics of professional orientation of youth in the modern period of society development]. *Public education*. Kyiv, No.2 (29). P. 19–24.
11. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 No. 2145-VIII [On education: Law of Ukraine № 2145-VIII (05.09.2017)]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
12. Profesijna orijentacija u novij ukrajinsjkij shkoli [Career orientation in the new Ukrainian school]. Retrieved from: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczya-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlyagromadskogo-obgovorennja-16_12_20-.pdf.
13. Rebukha, L.Z. (2017). Profesijna pidghotovka fakhivciv socialjnoji sfery: problemni pidkhody. Problemy reformuvannja pedagoghichnoji nauky ta osvity [Professional training of social specialists: problem approaches. Problems of reforming pedagogical science and education]. Kherson: "Helvetyka". P. 124–125.
14. Rebukha, L.Z., Kizima, T.O., Gomotyuk, O.E. (2020). Profesijna osvita: pryncypy formuvannja profesijnoji ghramotnosti u majbutnikh fakhivciv ekonomichnykh specialjnosteju [Career education: principles of professional literacy formation in future specialists of economic specialties]. *Innovative pedagogy*. Ed. 25, Vol. 2. P. 153–156.
15. Fedunchik, L.G. (2016). Rynok praci v Ukraini: problemy ta naprjamy jikh vyrishennja. Rynok praci ta zajnjatistj naselennja [Labor market in Ukraine: problems and solutions. Labor market and employment]. No. 2. P. 31–34.
16. Filosofsjkyj encyklopedychnyj slovnyk (2002) [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / ed. V.I. Shinkaruk. Kyiv: Abris. 742 p.
17. Chumak, M.E. (2012). Rivni sformovanosti ghotovnosti do proforijentacijnoji roboty z uchnjamy zaghaljnoosvitnykh navchaljnykh zakladiv v umovakh profilizaciji navchannja ta metody jikh vyznachennja [Levels of readiness for career guidance work with students of secondary schools in terms of training profiling and methods of determining them]. No. 18. P. 94–97.
18. Career counseling: foundations, perspectives, and applications / edited by David Capuzzi and Mark D. Stauffer. 2012. 45 p.
19. Mudulia, M.A., Ayiro, L.P. & Kipsoi, E. (2017). Relationship between Forms of Career Guidance, Academic Performance and Subsequent Career Choice of High School Girls: A Case of Vihiga County, Kenya. *Journal of Education and Practice*, 8(15). 194–206.
20. Reid, H. (1994). Cultural Formations in Text-Based Virtual Realities. Thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts. Cultural Studies Program. Department of English. University of Melbourne. Melbourne.